

Dobos László olvastára

Gondolatok a könyvtárban

Világirodalmi keretben, a Kriterion Könyvkiadó *Horizont*-sorozatában jutott el hazai olvasóközségünkhöz a csehszlovákiai Dobos László eddig is nem kis fel-tűnést keltett regénye, az eredetileg Pozsonyban, a Madách-kiadónál 1976-ban meg-jelent *Egy szál ingben*. Az író gondolati riportázsában, az emlékezéssel szinte láto-másszerűvé vált helyszíni leírásaiban megelevenedik a szlovákiai magyarság élete ama nagy időben, amikor hatalomváltozások és új világháború közepette a kisem-ber, minden kisember annyit szenvedett. Sokféle náció sodródása, megviseltsége, egyéni és csoportos tragédiája ebben a regényben egy kis falu — talán bodrogközi település — reményekkel és csalódásokkal, vérrel és holtakkal terhes változásaiból komorlik elő. „Elmentek a csehek, láthattam a hazájukból kivert lengyeleket, el-vitték a férfiakat katonának, hősi halott rokonaim és ismerőseim lettek, most meg a zsidókat kénszerűen halálos ismeretlenségbe“ — szorong az író ifjúkori benyo-másai közt, de a hóba-fagyba dermedő, aknatűzben pusztuló kishonvéd sorsa sem ér véget odakünn, mert aki a véstől vagy a fogságtól meg is menekül, azt odahaza valami váratlan új jelenség, a háborút követő áttelepítés vagy lakosságcsere meg-próbáltatásai várják... Itt van az a történelmi kérdőjel, ahol a romániai magyar olvasó megáll.

Mi ezt az utóháborúságot nem éltük át.

Olvashatunk pedig másutt is róla. Mintha a tényleges eseményeket követő emlékezés idő-törvénye szólalna meg: a szlovákiai magyar lakosságnak ez a cseh, lengyel, zsidó sorshoz oly félelmetesen hasonló 1945-ös, 1946-os, 1947-es kálváriája egyszerre több irodalmi mű olvasmányerejével is belénk mar, meggondolkoztat, ki-váltva az összehasonlítást a mi sorsunk egykorú kedvezőbb alakulásával, egészen más — bár azonos történelmi feltételek közt lezajlott — gazdasági és társadalmi láncsorok érvényesülésével. Dobos László szókimondó irodalmi fellépése után Doba Gyula regénye, az *Ivna* a csukák, a Madách Könyvkiadó 1977-es bestsellere, nyi-tott rá ama évekre, egy kis falu — ezúttal a Garam táján meghúzódó település — szétszórását vázolja fel szívbeemarkoló közvetlenségében. Az átdübörgött front mögött gazdátlanul maradt — nevében képzeletbeli, valójában ugyancsak valóságos — Füzesnyék saját paraszti képességeiből összeszedi magát, megtalálja ősi csere-viszonyát az északi szlovák falvak népével is, s egyszerre csak munkaszolgálatra vagonozzák be a férfiakat: számukra a lezajlott háború a békében sem ér véget.

Igaz, egyesek hazaszökdősnek Csehszlováziából, hogy otthon családjukat istápol-hassák, s már-már kalandos adomává szelődül az emberpiac emléke, de beüt az újabb rendelkezés, s a Doba-regény tovább szövi a sötét történetet. Most már vá-lasztani lehet a csehországi kitelepítés vagy a Magyarországra való áttelepítés kö-zött. „Mondd, pán Milán — kérdi a falusi fiú szlovák barátját —, hát miért kell nekünk elmenni innen, ahol születünk? Rosszat tettünk valakinek? Miért harag-szol ránk, pán Milán, és a barátaid miért haragudznak a mi népünkre? Azok az embereitek, akik a hegyek közül lejöttek és deszkáért takarmányt vetek tőlünk, nem haragudtak ránk.“ Milán úr személyileg nem haragszik, de fentről jött a parancs, a faluból menni kell!

Mindkét regény felveti a falubeli régi kommunisták külön balsorsát. Valamiért küzdöttek, szembeszállva Horthy kakastollasaival, de nekik is távozniuk kell, a népük egyetemére kirótt felelősségrevonás alól osztályharcos múltjuk sem enged kivételt. Fábry Zoltán ebben az időben írta fájdalmas naplóját a stózi magány-ban, s minden sora vád volt az elfogult általánosítások, a „kollektív bűnözés“ le-gendája ellen, párhuzamot vonva zsidók és magyarok szenvedései közt. Ez a napló csak azért nem jelent meg, mert ama „győzelmes február“, mely 1948-ban a Be-neš-féle visszahúzó erőket a dolgozók forradalmi megmozdulásával leverte, egyben csapást mért a cseh és szlovák polgári nacionalizmusra is, s Gottwald vezetése

alatt a kommunista hatalom visszaadta a magyar dolgozók nemzetiségi jogait. Véget érték mind a kitelepítések, mind az áttelepítések, majd felszámolódtak az erőszakos „reszlovakizálás” is, s maga Fábry teljes odaadással bekapcsolódhatott a feltámadó szlovákiai magyar közéletbe.

A magyar nemzetiség javára vált fordulatot Juraj Zvara szlovák szociológus már egy 1969-es tanulmányában (az EPOCHÁ szlovák könyvkiadónál megjelent *Magyarok Csehszlovákiában* című kötetben) így jellemezte: „...a munkásosztály uralomra jutása lehetővé tette számos általános demokratikus jellegű s főleg az 1945—1948-as éveknél a magyar nemzetiségi kisebbség életében és helyzetében mutatkozó következményei felszámolásával kapcsolatos kérdés rendezése után a két nemzet és a magyar kisebbség közti kapcsolatokban a szocialista internacionális alapon alapuló *szocialista megoldásra* való áttérést.” Ez tükröződik a most kezünkben forgó Dobos-regényben is, megnyugtatónak oly sok viszontagság után. Megérkezik az első magyar újság és körbejár. „Legtovább — írja az ifjúkorára emlékező regényíró — nagyanyámnál időz, nézi, magához is tartja, akár az ünneplő fehéreneműt. Olvasni nem láttam soha, a kalendáriumból is a napok egymásutánját böngészte csupán: most mohón nézi a nagy fekete betűket, még mosolyog is. A háború utáni első magyar újság hatalmas ekeket hasít az életekbe, barázdát hagy maga után, termékeny, mély barázdát.” S a nagyanya az éveken át nélkülözött magyar újsággal kezében kimondja: „Szabadok vagyunk mi is.”

Akaratlanul arra kell gondolnom, hogy nálunk négy évvel hamarabb írtunk „felszabadulás”-ról akár a brassói *Népi Egység*, akár a kolozsvári *Világosság* hasábjain. Dobos László is, Duba Gyula is bevetetlen földelkről, parlagon maradt határtól írt, azokban az években — „a hontalanság éveiben”, ahogy Pozsonyban mondják — a magyar paraszt bizalmatlan volt, nem dolgozta meg bizonytalanán a föld birtokát. Ugyanekkor nálunk Erdélyben a földosztás zajlott le, a földeken új vetés ringott, és gyárakban, vasútvonalakon, falun-városban egyformán, a romok eltakarításának, az újjraépítkezésnek a hőskora következett be, románok és magyarok testvéri összefogása, ami megtalálta kifejezését költőink, íróink, zeneszerzőink, festő- és szobrászművészeink forradalmi pátoszában is.

Mi történt ott és mi történt itt?

Ott: a polgári és munkáspártok évekig tartó elvtelen együttműködése a csehszlovák „nemzeti egység” jegyében kikapcsolta a közéletből a magyar tömegeket, annak ellenére, hogy éppen Dél-Szlovákiában, tehát a magyarok lakta vidéken, rendkívül erős volt a kommunista mozgalom, s Major István, Steiner Gábor, Mező István vezetésével százezrek meneteltek vörös zászló alatt az első köztársaságban. A magyar munkások, szegényparasztok, földmunkások cselekvő részt vettek a katonai felszabadítást követő rövid időben, amíg népükkel együtt őket is állampolgári jogaiktól meg nem fosztották. Juraj Zvara írja már említett tanulmányában: „Szlovákia déli járásában a viszonyok meglehetősen *komplikálódtak*. A közéletben érezhetőek voltak annak a ténynek a következményei, hogy a déli járásokban a *forradalmi erők politikai bázisa* a magyar kommunistáknak a politikai életből való kizárásával jelentős mértékben meggyengült.”

Itt: a magyar kommunisták széles népfronti keretben, a Magyar Népi Szövetségben, alkotó tömegmunkára gerjesztették az észak-erdélyi magyar tömegeket, akik már akkor az ODA, vagyis az Országos Demokrata Arcvonal oldalára állottak, szoros egységben a román dolgozókkal, amikor a bukaresti tábornok-kormányokban még nem válhatott úrrá a népfronti irányzat, s Észak-Erdélyben szovjet katonai hatóság alatt kellett átmenetileg az itt élő lakosságnak a saját maga közigazgatását megvalósítania. A Román Kommunista Párt nemcsak a népi erők hatalomra jutásáért szállt síkra, hanem keményen állást foglalt mindama román polgári törekvések — a „történelmi pártok” nacionalista aspirációi — ellen, melyek a nemzetiségek jogfosztását, kitelepítését, beolvasztását célozták. Ez a forradalmi magatartás lehetővé tette az ország békés egyesítését a közös munka, az itt élő „többségiek” és „kisebbségiek” testvéri egymásratalálása és egyértelmű hazafisága jegyében.

Amire Csehszlovákiában 1948 februárjáig kellett várni, éveken át megpróbáltatásoknak kitéve a lakosság jelentős részét (a magyarság száma Csehszlovákiában több mint 600 000), az a kedvezőbb romániai körülmények közt a szovjet és a román haderő felszabadító előnyomulását követően már 1944 őszén bekövetkezett, s a Groza-kormány uralomra jutásával, majd Kolozsvárra való bevonulásával 1945 tavaszán kapott végleges formát. A haladó román erőkkel együttműködő Magyar Népi Szövetség lényegesen hozzájárult a népi demokrácia megerősítéséhez s a szocializmus alapjainak lerakásához, s az újjászülető Romániában olyan nemzetiségi közéletet intézményesített, amilyenre Csehszlovákiában sajátos politikai eltérések folytán csak évekkel később kerülhetett sor.

A Dobos-regény romániai újrakiadása egyidőre esik a már szocialista körülmények közt felnőtt új romániai magyar nemzedék fokozott érdeklődésével az 1944-et követő történelmi szakasz iránt. Ezt az érdeklődést az egyre sűrűbben nálunk is megjelenő önéletrajzi regényeknek, emlékiratoknak kellene kielégíteniük, de emlékiróink (e sorok íróját sem véve ki) egyelőre éppen csak a felszabadulásig értek el, s így a Magyar Népi Szövetség története még megíratlan. Pedig ez a történelmi pozitívum egyensúlyban tarthatná a kelet-európai térség negatív emlékeit, józan intésül mindarra, ami az eredeti helyes magatartásokat megőrzi és továbbfejleszti. Mint ahogyan a csehszlovákiai dolgokra emlékező írók is tanulságul szolgálhatnak mindazzal szemben, aminek népeink dunavölgyi egymásrautaltságában nem szabad megismétlődnie.

Ami a szlovákiai magyarság egykori meghurcolásának történetét illeti, nem állt meg a közlés láncolata. Gál Sándor új Madách-kiadványa, a *Kavicshegyek* 1979-ben is gyermekkori traumaként idézi a megtörténteiket. A kötet *Első osztályú magány* című elbeszélésében élesen felvillan a kép: „Egy katona állt az ajtóban. Egyik kezében papír volt, a másikban puská. »Maga lenni Kovacs?« — kérdezte. »Kovácsné« — mondta anyám. A katona becsukta maga mögött az ajtót. »Te... pakolni... gyorsan... gyorsan...« Anyám nem szólt egy szót sem. A katona leült a priccse, puskáját az ölébe fektette, és nézett ránk. Nemsokára autó állt be az udvarba.“ Hát igen, utánanéztem a Rákos Péter-féle cseh nyelvű magyar irodalmi lexikonban, s látom, Gál Sándor hét évvel fiatalabb az 1930-as születésű Dobosnál és Dubánál, alig volt tehát nyolc-tíz éves, amikor az a kép oly mélyen belévérsődött. A mi erdélyi felszabadulásunk megírását, beleértve a Magyar Népi Szövetség történetét, azért sürgetem, mert alkalmat adna korkülönbőség nélkül mindenkinek, hogy Dobos László, Duba Gyula vagy Gál Sándor egykor szerzett élményeinél de-rűsebb, emberibb, jövőbe nyílóbb benyomásokat ébresszen.

Balogh Edgár

Nagy Pál barangolásai

Nagy Pál könyvének* olvasása közben döböntem rá, milyen rendkívüli embertől fosztott meg bennünket a sors, a tragikus véletlen. Egy olyan ember-típust köszönthettünk benne, amilyen kevés van művészeink között, aki önfeláldozó demokratizmusával, pedagógiai és szervezői tehetségével széles körben tudott hatni. Könyve elsősorban egy rendkívüli magatartást példáz, azét a művészemberét, aki örvideni tud a kolléga remekül sikerült munkájának, még ha felfogása merőben ellentétes is. Nagy Pál mindent megért — a tehetség-telenségen kívül —, és végtelen áldozatokra képes, hogy ezt mások is megért-sék. Szinte utat mutat a pályatársaknak az egységes, nemes harcra, a fennkölt versengésre, a pezsgő képzőművészeti légkör megteremtésére. Könyvét a nagyközönségnek szánta, de talán a szakember tanulatul belőle a legtöbbet, a szakember, aki a mások munkáját hajlamos lekicsinylő tekintettel nézni...

Nagy Pál könyve nem csupán a művészettörténetre nevel, nem csupán a nagy művek születését mutatja be ol-

vasójának, nemcsak a forma, a szín belső, intim világába kalauzolja el olvasóit; ő a legtöbbet adja, ami művészi írásban lehetséges: érzékeny tesz mindannyiunkat a művészet befogadására. Közéledése meleg humanumán keresztül mintegy tenyerére vesz minket, és baráti hangon magyarázza, hogy a színek zenéje, hangszerelése, üteme és ritmusa, a formák dinamikája, az arcok kifejezőereje a lényeg, és nem az elbeszélő jelleg, nem a közönséget is meg-alázó didaktikus elmagyarázás, ami által csak eltávolodni lehet a művektől. Szinte megható az az erkölcsi emékedtségek, amivel Nagy Pál minket, olvasókat komolyan vesz, elvitatják velünk, sőt igazat ad nekünk, majd a tárggyal kapcsolatban megvallja legbensőbb, személyes töprengéseit, végül szinte velünk együtt megadja a kristálytiszt, mara-dandó emlékü következtetést. Olyan természetesen veszünk részt a Rembrandt-önarcképek készítésében, mint amilyen jogosan otthon érezzük magunkat Morandi intim, „szinte leköthető“ szín-áryalataiban, vagy közvetlenül átérez-zük azt a belső feszítőerőt, ami Van Gogh sárga aranyait a felszínre dobta. Vele együtt örvidünk az egyiptomi

* Nagy Pál: *Barangolások a képzőművészetben*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

szobrász merészségének, hogy saját magát is ábrázolni merje a csónak szélén. Ez a jó kalauz, ez az érezhetően jóbarát könnyeden, szellemesen és mély lélekkel ismert meg a művészettörténet és a terpentinszagú műhelyek levegőjével, s miután társaivá váltunk, úgy érezzük, neki joga van arra is, hogy mai művésztünk, rohanó korunk művészeti ke-resgéléseiben is tanácsot adjon.

Nagy Pál nem értekezik — ő „csak“ bevezet csodálatos hangulatokba, az ér-zelem és a logika erejével. Megérezzük a stílusok milyenségét, tapasztalva, hogy átfutótt szavai mögött hallatlan képző-művészeti kultúra feszül.

Könyve egyedülálló könyvkiadásunk-ban. Elsősorban azért, mert újszerű kép-zőművészeti írások felé nyit utat. A bel-ső életritmusokat, a színek fanyar vagy vitális világát tárgyalja, érti jelentésü-ket. A kompozíció, a vonal, a forma a grammatikája, és ezek olyan jelrendsze-rek, amelyek egyedüli méltók arra, hogy a plasztikai, optikai művészeteket kifejezzék. Tömörítése lényegi, az agy vitalitására épít, felkelti érdeklődésün-ket, de meghagyja szabadságunkat, hogy mi döntsünk. Aktív kiállítás-szemlélőt nevel, de aktív képzőművész is, olyat, aki kritizálhat, de aki kritizálható is, olyan érzékenységgel, olyan „antennájú“ embert, aki nem tudja, mi az önelégült-ség, akinek az elért eredmény csak lép-csófok a továbblépéshez.

Csodálatos, ahogy szinte mennydör-gően megerősödik a hangja az utolsó féloldalt kitévő mondatban, ahol az ad-dig szelíd hangú barát és tanító dina-mikusan tudunkra adja, hogy mindezt halálos komolyan mondta, és hogy csak ilyen demokratikusan-tisztán, rugalmasan közelíthetünk a művészethez; csak így őrizhetjük meg emberi méltóságunkat.

A közeledés totális képzőművészeti jel-lege sajátoságot varázst ad az egész írás-nak. Az olvasó úgy érzi, titkokba avat-ják be. Itt nem költőien, magasröptően ír-nak a képzőművészetről, hanem magá-t a képzőművészetet írják meg, a festő és alkotó legbensőbb impulzusait. A mű-vészet lényegét kapjuk itt, küzdelmes, belső dinamikájával, egy festő intim mű-helyitkait. Csakis egy alkotó, kereső em-ber mindennapi munkája adhatja meg azt az aranyfedezetet, amivel Nagy Pál leírja a különböző irányzatok egymásbá-való születését, egy-egy festői szemlélet megfáradását és az új, kifejező erőknék az eljövételét.

E nagyszerű ember emlékét úgy őriz-zük meg igazán, ha eme írást páratlan kezdetnek tekintjük, és egész képzőmű-vészetünkhöz e példakép nyomán elin-dulva közelítünk, ilyen őszinte etikai tartással folytatjuk megkezdett munkáját.

Nagy Pál rugalmas szemléletét igazolja az a tétele, hogy nagy múzeumokban a látogató sokszor nem azt látja viszont, amire felkészült, a legnagyobb mesterek művei is jelenthetnek csalódást eredeti-ben nézve, míg más, kisebb, jelenték-telenebbnek tartott festők szín- és kom-pozíciós világa hatalmasná nő, új érték-rendek felállítására kényszeríti a nézőt. Nyomatékosan felhívja a szerző figye-lmüket: engedjük a kép természetes hull-lámait felénk áramlani, hisz a ránk kény-szerített nagyság vagy értékrend szerint úgysem kapunk maradandó élményt. A néző és mű közötti viszony áhitatos, ben-sőséges jellegét hangsúlyozza, a döbbe-net pillanatát, amire talán mindenki ké-pes, lelki alkotának megfelelően. Ezért nem épít a nézőben lelki gátlásokat, nem ad receptet a képről, de olyan kulcsot ad, amellyel mindenki saját lelkének zárjait nyithatja ki a rácsodálkozás pil-lanatában. Ez az az élmény, amelyről ha baráti körben beszélünk, átütő erő-vel, mágiusan, ragályosan fog hatni, ez az az élmény, amely nem hasonlítható össze a házi feladatként felfogott mű-zeumlátogatással.

Az író ugyanúgy otthon van Henry Moore pozitív és negatív formái, az uni-verzumot átfogó plasztikai jelei közt, mint Braque szín-fügáiban vagy a japán mesterek tusrajzaiban; otthon van idő-ben, lelki töltésben, szenvedélyben, ér-telmi vitalitásban — a mű megszületé-sének körülményeit idézve. Közvetlen közeledése a bronzhoz, a hamvas tem-perárhoz, a férfiasan mély tűző olajhoz, a ledéren nemes akvarellhez hozzásegít, hogy betekintsünk a művész lelkületébe is. Az idő sűrítése, az idő megállítása, a tárgyak kifeszülése és konstruktív ere-je a térben, avagy az idő költői elhalása — mind olyan kategóriák, amelyeken, mint hangszeren, játszik igényesen.

Ilyes Gyula véleményét aláhúzza, a szép nyelvezet tulajdonképpen az igaz-mondásból fakad. Nagy Pál izes nyelvét, szép stílusát is a belső logikának, a meg-érzett és igazolt erkölcsiségnek köszön-hetjük; téglát téglára rak, nem kártya-várat épít, minden sarkosan, jól illeszke-dik egymáshoz, az ad nyelvezetének belső súlyt és ritmust, megbízhatóságot. Nincs szüksége idegen szavakra, nem menekül ködösen hangzatos, agyonkultu-rált kifejezésekbe, ez elsősorban humá-numát zavarná, azt az egyezséget, amit az olvasóval, a tárlatlatogatóval a könyv elején kötött. Kezét a vállunkon érezzük, nem szorosan, de azért mégis stabil, megbízható melegséggel, s hanghordo-zása, nyelvezete mindvégig ennek a kéz-tartásnak a kifejezője.

A képzőművész egy lakásba belépve először ösztönösen a falakat nézi. Gyak-

ran láttam csalódott tekintetű művész-
szemeket főorvosok, ügyvédek lakásá-
ban, ahol a falakat hatalmas könyvszek-
rények tapétázták ki, és ahol mozdony-
méretű zenegép állt kitűnő lemezekkel
— s a falakon szármalmas mázómányok.
Valóban, a képzőművészet az általános
műveltség mostohagyereke volna? Nem!
Csupán azt a kulcsot találják nagyon
nehezen meg az emberek, amelyről Nagy
Pál itt ilyen szépen beszél. Ahogy a fü-
let a zenéhez, a szemet is szoktatni kell
a jó képhez; sok szín és hangulati érték
szunnyad az ember lelkében, ami csak
az előítéletek miatt nem tudja megta-
lálni természetes medrét.

Nagy Pál könyve a régi festők külön-
böző problémáiból vezeti le a művé-
szettörténetet napjainkig, megmagyaráz-
va azokat a belső indítékokat, amelyek
a művészet örök problémái maradnak,
tehát aki őszintén meg tudja saját ma-
gának magyarázni, hogy egy Rembrandt-
portré miért tetszik neki jobban, mint
Rembrandt volt mesterének, Eishaymer-
nek a portréi, az már nagy lépést tett
a modern művészetek, az új kifejezőerő,
az expresszivitás megértése felé is.

Nagy Pál beleérzi, belesajátja az alkotó-
kat a korbá, amelyben éltek. Az egyip-
tomi rabszolgá kicsi méretű figurája és
a fáraó hatalmas alakja az életből jött
parancsok, hierarchiák szerint alakult
igy. Ez az út követhető az olyan forrad-
almárok munkáinak magyarázatában is,
akik, bár királyi családokat festettek,
lelkük merész megsejtésével, a kifejező-
erővel már csaknem a groteszkig való
torzítással szabadunk új, nagy irányza-
tainak adtak jelet. Mindennek láncolata
és összefüggése van, büntetlenül nem le-
het sem az idővel, sem a humánus el-
lenében játszani. Jelentkezhet a megal-
kuvó embertelenség aprólékos pepecse-
lésben vagy lendületes foltokban, belső
álmok magva előbb-utóbb saját magát
determinálja. Fontos része Nagy Pál írá-
sának, ahol ilyen értelemben a művész
erkölcsi tartásáról, méltóságáról beszél,
a nehézség vállalásáról, azokról az al-
kotókról, akiket az idő sújt, de mégis
ők az idő igazi birtokosai. Érdekes az
a meghatározása, mely szerint csupán
az agy vagy csupán a szív kevés, az
összesség kell, valamint a vér szava, a
vérmérséklet, a lelki kényszer, a muszáj
szuggesztivitása. De a nézőnek is lehe-
tőséget ad, hogy alkotának megfelelően
vonzódjon egy műhöz, akár értelmi hü-
vösséggel, akár a lélek lobbanékony emó-
ciójával.

A kézügyesség, a manír, a virtuozitás,
a rutinra való hajlam lelki, karakteri
belső megfelelőinek a leírása, a dado-
gón érzékeny rajz bensőséges értékei-
nek a tárgyalása, valamint a kép, a gra-

fika szinte grafológiai fokon való leol-
vashatósága — álcázatlan jellemrajza a
művészeknek. Találónan jelzi, hogy a fel-
vételi vizsgák is gyakran a sikeres ügyes-
kedőnek, és nem az igazi tehetségnek
kedveznek; és ide tartozik annak az
egészségesen szerény útnak is a megke-
resése, amelyen a valóban értékes ama-
tőr mozgalom kellene hogy haladjon. Az
amatőr festőnek is magába kell szívnia
a művészi alkotás bonyolult voltát, meg
kell értenie, hogy az út hosszú, az al-
kotó hosszú idő alatt érik meg, belső
indítékaira hallgatva. Az amatőr munka
várásait éppen a bensőséges szeretet
adja meg, és nem a formai allűrök, a
megjátszott művészkedés.

Csakis a művészi minőség szentesít-
heti a kép tematikáját; a téma kiválasz-
tása, időszerezése egyáltalán nem je-
lenti az alkotás művészi időállóságát.

Nagy Pál gondolkozásából szervesen
következik, hogy a művész számára a
címadás teljesen másodlagos dolog, eset-
leg el is kerülhető, hisz a festmény a
színek és foltok légkörén keresztül hat
elsősorban, és nem a megmagyarázható
tartalom keresztül. A különböző korok
művészetének a lényegét olyanformán
írja le, hogy e korok művészeinek a hoz-
záállását húzza alá, a válaszokat, ame-
lyeket koruknak adnak, illetve az an-
tennáról beszél, amellyel a kor hullá-
mait felfogták. Ezzel a megközelítéssel
beszél a kép befejezéséről is, a bonyo-
lult folyamatról, a belső izgalmi ténye-
zők csökkenéséről, az unalmas felületek
kialakulásáról, az élmény megőrzésének
vagyáról.

A képzőművészek, akik igénylik, ille-
ve hiányolják a céhbeli, kollegiális kap-
csolatok melegét, sokat meríthetnek azok-
ból a sorokból is, melyeket Nagy Pál
csodált és szeretett festő-grafikus barát-
járól, Kusztoz Endréről ír, rendkívül
mély átérzéssel és objektivitással. Sokat
tanulhatunk e sorokból mai elidegenedő
világunkban, amikor vánszorgó nosztal-
giával igyekszünk az emberi melegség
és a humánus sugárzó művek felé.

Nagy Pál erkölcsi példát ad minden-
kinek, aki hajlamos az önmegelégedésre,
aki dédelgeti magában a befutottság si-
mogatóan puha érzését, és egyben példát
mutat arra, hogy mindannyian mások
küzdéseit, őszinte belső vívódásait a
magunkéhoz hasonló fokon értsük meg;
csakis az őszinte művészi viták, az áll-
vány előtti műtermi kapcsolatok adhat-
ják meg a felsőfokú fejlődésnek az alap-
ját. Nagy Pál szótárában ismeretlen a
művészek művészek ellenében való ki-
játszásának fogalma.

Nagy Pál a minden anyagot kipróbált
képzőművész könnyedségével ír a kü-
lönöző anyagok műfaji jellegéről, ka-

rakteréről, beszél az akvarell, az olaj, a rézkarc, a bronz- és a kőszobor, a freskók lehetőségéről, arról, hogy milyen témához a leginkább alkalmasak; és arról, hogy milyen a festő vagy szobrász temperamentuma, aki az illető anyagot alkalmazza. Néhány sorral később ugyanílyen meggyőzően mondja el nekünk, hogy a műfajok összeolvadása is elképzelhető; például Kemény Zoltán esetében, festmény-szobrokról beszélhetünk. De főleg azt adja tudtunkra, hogy a múlt századi irodalmi barátság helyett a ma képzőművészete szívesen kacsingat a zene, a fényképezés, a film, a fizika, a kinetika felé. Tehát minden kategorikus betokosodást kizár Nagy Pál; aki a mély színek lélekmelegítő romantikájáról beszél Munkácsynál, hűvös, szellemes agy-gyal tudja húzgálni a kinetikus művészek harmonikus műanyag szálait is.

Külön élvezet az olyan részek olvasása, ahol a művész saját műtermében kalauzol minket, és együtt várjuk, hogy az öreg élmunkás bácsi elmenjen a műteremből, hogy a róla készülő portrét most már be tudja fejezni a festő, a modell nélkül. Egyszerű, hétköznapiak tűnő esetek közvetlenségével bonyolult festői folyamatok intimitásába enged betekinteni minket, például a festő örökös problémájába, a modell nélküli teljes szabadságba, vagy a modell adta értékek nehéz átértékelésének a világába.

A képből látó ember szinte babonásan fél, ha terveiről kérdik, mert úgy érzi, hogy kibeszéli őket, és elmúlik a látott, a megálmodott csoda: a szavakba foglalás által profanizálódik, annyira objektíven megfoghatóvá válik, hogy már nem érdemes megfesteni. A különböző temperamentumok, a dinamikusan vad és szelíden álmodozó művésztipusok végletes sorának leírása értéke a könyvnek.

Érdekes, ahogy a kompozícióról ír, a színek hangszereléséről, a fómotívum dinamizálásáról, fagott- és fuvola-hangokról beszél, drámai effektusokról, a vonal zenéjéről és költészetéről; mindezt recept ajánlása nélkül teszi. Kompozíció a berendezett lakás, az elrendezett virágcsokor, de még a jól összeválogatott ruhák egyvelege is, a kirakat, az utcák díszítése; olyan, a közízléshez tartozó problémákra hívja fel a figyelmünket, melyek naponta foglalkoztatnak mindannyiunkat.

A művészetek tér- és időjellegét egyszerűen ragadja meg. Meglepő találékonysággal ír például Moore esetében az idő és tér egybeeséséről; ahogy például a *Késélek* című szobrát körbejárjuk, ahogy időben és térben különböző oldalról közelítjük meg a szobrot, szinte új formák születését látjuk, a titkos tér és idő egyszerre nyújt rendkívüli meglepe-

téseket. Találó az a megjegyzése is, hogy a szavakkal túlságosan körülírható elmagyarázható képek általában hadilábon állnak belső időegységükkel, nem rendelkeznek metafizikus időtlenséggel. (Például egy öregembert ábrázoló Rembrandt-portré időtlen, elmesélhetetlen...)

A képzőművészet műfajai közt nincs rangkülönbség, a sokat vitatott kerámia, textilművészet a többi kifejezési formával egyenrangú, mint ahogy egyenrangú a miniatúra a monumentális festészettel, a grafika a szobrászattal, a festészettel, az építészettel; egyedül a művészi tehetség és érzékenység a lényeg. Tanulságos volna külön-külön köteteket megjeleníteni a szobrászat, a grafika, a kerámia, a textil művészetéről; az illető alkotók bensőséges leírását adnának az anyagokról, amelyekkel dolgoznak, a velük való együttlétről és intim kapcsolatáról, a sajátos nyelvezetről.

„A művészetben minden szabad, ami művészi.“ Mi ez, ha nem a közönség aktivizálása, bevonása, hogy ő döntsön, vállaljon felelősséget a művészi értékért? Ha Nagy Pál annyit ért el, hogy a tartalátogató a könyv elolvasása után félreteresz gyanakvását, előítéleteit, és közeledni kész kíváncsiságát a megértő jóindulat felé hangolja, már megtette nagy szolgálatát.

Színes a modern irányzatok leírása. Nem gyűrűkózik neki, amikor a modern, a kényes, a nehezen érzethető irányzatokat kell bemutatnia, hanem a tőle megszokott „mi sem egyszerűbb“ hangvétellel magyaráz el szinte leírhatatlan érzeteket és belső indítékokat. Könnyed, szellemes szöveggel kezdi a modern irányzatok magyarázatát, amikor a három festőt tájképezni küldi, vagy mikor az utánérzést, a plágiumot, a más ruháiban való díszelgést pellengére állítja.

A könyv elolvasása után érezzük igazán, mennyire hiányzik nálunk az átfogó képzőművészeti oktatás. Bennünk, képzőművészekben nincs semmilyen jelrendszerű előítélet, csupán az az érzésünk, hogy a képzőművészet titkainak feltárása, a műfaji varázatok feltárása az egyedüli út, amellyel a közönséghez közeledni lehet. Nem választ adunk, hanem olyan nyomatókos kérdőjeleket teszünk fel, amelyek izgatnak, és mágikusan belső választ várnak.

(Az elismerés hangján említjük meg, hogy a lektorálást D. Varga Katalin és Borghida István végezték, akik a könyvet úgy bocsátották útjára, hogy teret engedtek az érzeteknek, az intuíciónak. És dicséret illeti Szilágyi Zoltán hasonló szellemben megírt ismertető cikkét is, *A Hétköz*, a volt tanítvány éretten meglepő sorait.)

Jakobovits Miklós

Tanúságtétel a lélektan használhatóságáról

A szerző, Kulcsár Tibor a pályakezdése óta eltelt alig tíz esztendőben kifejlesztett munkásságának mintegy ötven közlemény a nyomjelzője. A szakanyagok sorában könyve* nem jelenti a korábbiak pusztá összegezését vagy ismétlését. Ebben a nagyobb összefüggésben használja fel mind a saját kutatási eredményeit, mind a kortárs hazai szakmabeliek idevonatkozó adatait. Új szintézisét nyújtja számos alapvető és alkalmazott lélektani irányzat legfrissebb eredményeinek, elméleti rálátással kezeli és rendszerezi az iskolai bevalás pszichikus tényezőinek egész komplexumát. A megbízható elméleti alapvetéssel körvonalazott téma lehetőségeit használja fel arra, hogy a lélektan korszerű elméleteinek zsúfolt tárházából kiemelje azt, ami feltétlen hasznosítható az iskolai munka eredményesebbé tételében. Függetlenül attól, hogy laboratóriumi, klinikai, kísérleti-lélektani vagy éppen a természetes körülmények között kiérlelt új tételekről van szó, további hasznosításukat, finomításukat a felhasználás folyamatában mutatja be: a sajátosan iskolai tevékenységben.

Az iskolai bevalás legfontosabb pszichológiai tényezőinek elemzésében, valamint más vonatkozások bemutatásakor szüntelen előtérben áll a lelki tényezők szűkebb és tágabb környezeti meghatározottsága. Úgy valósítja meg az iskolai teljesítményszint lélektani feltételeinek az elemzését, hogy nem érheti a pszichologizálás vádját. A pszichologizáló értelmezési tendencia — amely ha az ember tudományok némelyik területén ideig-óráig hathatott — rendszerint kihívta maga ellen a társtudományok művelőinek heves tiltakozását, a pszichológiai tényezők szerepének — éppen olyan káros — végletes tagadásával együtt. Kulcsár jó érzékkel kerüli el a pszichologizálásnak azt a zsákutcáját, amely e tudományág fejlődésének előbb-utóbb a kerékkötőjévé válhat. A gyermeknek az intézményes oktatási-nevelési keretben kiteljesülő szocializációja mindenkorai és jelenkorai társadalmi-történelmi meghatározottságában láttatja.

„A gyermek századában“ sem téveszti szem elől azt, hogy a kiindulópont a társadalmi elvárás. A műszaki forradalomnak e szakaszában az újrafogalmazódó célokkal szemben, az oktatáspolitikai jelen körülményei között, a már korai megfelelés-megfeleltetés pszichikai

faktorainak az ismerete egyben a határtalan lehetőségek és a szubjektív korlátok tudomásulvételét is jelenti. A gyermeki fejlődés számtalan vonatkozásában éppen a kölcsönös meghatározottságokat, a függőségeket, feltételezettséget mutatja be. Mindez a hagyományossá vált iskolai keretben azonban még meglehetősen kezdeti szakaszban van. A tényleges lehetőségeket meggyőzően szemléltetik azok az elemzett folyamatok, amelyek mentesítenek az elmélet, laboratórium és az iskolai gyakorlat között gyakran mérhető távolságok megtételétől.

Az iskolai bevalás érdekében a fejlődésmentet gyorsító vagy éppen preventív céllal kompenzáló hatások modellezése, vezérlése mikéntjének a megválaszolását nyújtja a könyv igen gazdag, folyamatokat elemző tényanyaga. Ilyenek például, a tanuló alkalmasságának, készségi állapotának a megteremtése a nyelv és irodalom, a matematika, s a gyakorlati oktatásra (I. fejezet, 4-5-6. alpontja).

A könyv tartalma, szerkezeti felépítése egyaránt annak bemutatását szolgálja, hogy a már körvonalazódott elméletek további tökéletesítését annak legközvetlenebb medrében, az iskolai munkában hogyan követhetjük nyomon.

A gyermek iskolai munkára alkalmazható pszichikai fejlődésével, s ennek keretében különösen az intelligencia, a kognitív folyamatok szakaszainak bemérésével kapcsolatos legjelentősebb irányzatok nem csupán bemutatásának, hanem aktív felhasználásának lehetünk tanúi. Ilyen elméletek megalkotói: Spearman, Thurston, Cattel, Gillford, Piaget, Galperin és mások, valamint a világvizsgonylatban leginkább bevált, értelmességet mérő tesztek alkalmazhatóságának. Ezen túlmenően, az iskolai bevalás leglényegesebb lelki tényezője mellett helyet kap a személyiség megannyi, nem-intellektuális, de éppen olyan súlylyalható tényezőinek elemzése is. E vonatkozásban az eredmények jelentős hazai képviselője a külföldi megközelítések legújabb variánsai mellé kerül.

A szerző saját kutatási eredményei alapján tartalommal telít olyan társtudomány-érdekeltségű (lélektan, pedagógia, gyermekideg- és elmekörtan, gyermekgyógyászat, gyógypedagógia) fogalmakat, amelyeknek, ha számunkra nem is teljesen ismeretlenek, mégis pontos jelentéskörük. Ilyen például az értelmi fejlettség megítélésének skáláján a normalitás—szubnormalitás határesetei; az otthon és az iskola nyújtotta szociali-

* Tiberiu Kulcsár: Factorii psihologici ai reușitei școlare. Editura didactică și pedagogică. București, 1978.

zálódási feltételektől függő, de valójában csak az intézményes oktatási-nevelési folyamatban diagnosztizálható iskolai intelligencia, ami éppen az eredményes iskolai beválásnak a kifejeződése. Ennek az általános iskolai oktatásra még alkalmazható alsó szintje, a maga latens, de mozgósítható tartalékaival együtt, az a normalitás határain mozgó intelligencia, amely eredményesen befogható az iskolai elvárásoknak való megfelelés menetébe, ha kedvezőek a külső körülmények. Ugyanígy a mesterétől, Zörgő Benjáminától átvett formatív kísérlet és a formatív diagnózis szakaszaiban megállapítható nevelhetőségi koeficiens-többletismérv a hagyományos intelligenciakoefficienssel (IQ) szemben. Előnye az, hogy míg az IQ csupán a feladatmegoldás végeredménye alapján rangsorol, s nem veszi figyelembe a problémamegoldás menetét, a nevelhetőségi koeficiens a megismerő folyamatok, a feladatmegoldási készség, a tanulékonyosság, az előzetes tapasztalatok hasznosítása tekintetében sokkal többet mond, pontosabb ismérvek hordozója (II. fejezet 4.6., valamint a IV. fejezet 4.2. pontjai).

A gyermek értelmi fejlődése szakaszainak megítélésében igen jelentős a jelenlegi fejlettségi szint megállapítása mellett a legközelebbi fejlődési zóna megjelölése is. Az értelmi szint és a nevelhetőségi szint megállapításának különösen az iskolai sikertelenségeket halmozó tanulók esetében van jelentősége. Tekintve, hogy e két mutató eltérhet egymástól, teljesebb képet nyújt az iskolába érkező vagy a már ott tanuló gyermek lehetőségeiről, hiszen gyakran előfordul, hogy az alacsony intelligencia-koefficiens mellett a gyermek jó nevelhetőségi alappal rendelkezik (IV. fejezet).

Korszerű elméletek szemüvegén át nézi a gyermekkori szocializációba döntően belejátszó, az iskolai munkára alkalmazító pszichikai tényezőket. A gyakran ütköztetett elméletek közötti ellentmondások élezése helyett így például a Piaget-, a Galperin-tételek szerencsés egybevetésével, együttes felhasználással oldja meg a problémákat.

A lélektan legfontosabb, az oktató-nevelő munkában közvetlenül vagy akár közvetve hasznosítható elméleteinek alapos ismerőjeként Kulcsár Tibor jó érzékkel használja fel mindazt, ami elősegíti az oktatás egyes szakaszain az elvárt teljesítmény elérését vagy megközelítését.

A rendkívül sokrétű, szerteágazó iskolai munka szubjektív feltételeinek számbavétele, intenzív befogása az iskolapolitika távlati és soron lévő feladatainak megvalósításába valóban a jelen társadalom követelményeinek való megfele-

lés vezérlését jelenti. A tanulónak a társadalmi célok figyelembevételével történő indítása — adottságainak legjobb ismerete alapján — éppen az adaptív iskolai környezetben (szemben a hagyományos, rutinos selektív iskolai környezettel) az egyenlő eséllyel való indulást vagy beérkezést szolgálja. Az adaptív iskolai környezet, a maga változatos belső szervezettségével, gazdag módszer- és eljárásvariánsok felhasználásával a gyermek egész személyiségének a kibontakozását segíti elő. Hogy milyen elméleti hozzáállással és milyen, rendszerbe igazodó eljárásokkal lehet mindezt megvalósítani — ezt körvonalazza a könyv tartalma, logikus belső szerkezete: *Az iskolai tevékenység lélektani elemzése* (I. fejezet) az iskolába lépésre való előkészítéstől a VIII. osztály szintjéig fogja át az alapvető problémákat. *Az iskolai beválás folyamatának lélektani elemzése* (II. fejezet) tartalmazza talán a legtöbb eredeti kutatási anyagot a maga változatos tematikájával. *Az iskolai inadaptáltság formái és kiváltó okai* (III. fejezet) fejezetcím ugyancsak sok új fogalom hordozója. *A tanuló lélektani megismerése* (IV. fejezet) jellemzője a különböző tesztek elméleti ellenőrzés alapján való elfogadása és felhasználása az iskolás személyiségnek minden vetületében. *Az iskolai sikertelenségek elleni harc és a megelőzés* (V. fejezet) terjedelemben többet érdemelne volna, de gondolatébresztés, továbbvitel szempontjából messzemenően hasznosítható az iskolai gyakorlat minden szintjén. A fejezetet záró alpont — *A pedagógiai módszerek lélektani megalapozása* (197—206.) — sajátossága az, hogy szükségesét mindenekelőtt a pedagógia legkiemelkedőbb hazai művelőinek a megállapításaiból vezeti le. Egy alfejezet keretében is képes bemutatni, konkrét oktatási eljárásokon keresztül szemléltetni a tétel érvényesítésének a nélkülözhetlenségét. Szűkre szabott terjedelme ellenére is ez az a témakör, ami a tanügy szolgálatában állók legnagyobb érdeklődésére tart számot. Helytálló megállapítása az a szerzőnek, hogy a tanulók iskolai beválása egyben a pedagógiai munkának is a minősítése. Az itt bemutatott összefüggések is megerősítenek abban, hogy indokoltan azonosulhatunk azzal a tétellel, mely szerint pedagógiai munkánk eredménye lélektani műveltségünk milyenségétől függ.

A fejezetcímek természetesen csak nagy általánosságban érzékeltetik azt a változatoságot, amelyet a jelenség megközelítési módzatai s számtalan lehetséges összefüggésének a konkrét bemutatása, elemzése nyújt. A témák tartalmi gazdagsága, szerteágazása ellenére sem

széteső a könyv. A fejezetek rendszerbe álló, szintetikus egészet alkotnak.

A kétszázötven forrásanyagot számláló könyvészeti jegyzék távolról sem ajánlott irodalom, hanem valamennyi szerve-sen beépül a munkába, tehát a felhasznált munkák sokoldalú irodalma. Indokolt egysúlyban van jelen a nemzetközileg is a leginkább közkézben forgó, klasszikus számba menő szakanyag, valamint a hazai sajátos körülmények között megvalósuló alkotó továbbfejlesztésről tanúskodó tudományos munkák sora.

A könyv tárgymutatója nem csupán adalék vagy éppen kötelező szakmai záradék, hanem a javarészt új fogalomrendszer betűrendes áttekinthetőségét szolgáló része. Olyan szakterminológiáról

van szó, amely annak ellenére, hogy még nem gyökeresedett meg kellően az iskolai gyakorlatban, nélkülözhetetlen az oktató-nevelő munka korszerű megközelítésében és értelmezésében. Az angol és orosz nyelvű tartalomjegyzék lehetővé teszi a határokon túli tájékoztatást.

A Babeş—Bolyai Tudományegyetem adjunktusának emberi-szakmai tartását jelzi — könyve tanúsága szerint is — hazai legjobb mestereihez való hűsége. Munkája továbbvitele annak az elméleti hozzáállásnak és gyakorlati témakezelésnek, amely a kolozsvári kísérleti-lélektani iskola lényegi jellemzője. A tényekre alapozó elméleti általánosítások gazdag örökségét viszi tovább a lélektannak ezen az alkalmazott területén.

Farkas Magda

„Közös dolgaink“ és a zenei köztudat

A könyv⁴ kevesebbet nyújt, mint amit címében ígér, amennyiben csak *egyetlen kiragadott példán* vizsgálja s mutatja be a zenei köztudat és a nemzetiségi politika összefüggéseit, de ez a „kevesebb“ egyben „több“ is — a tények és a levezetések kézzelfogható konkrétsága révén. A szerző vizsgálódásainak területe: a magyar—szlovák határvidéknek az a négyszögű parcellája, amelynek északkeleti csücskét Rožňava (Rozsnyó), Jovice (Jólész) és Brozotin (Berzété), a délnyugati Istenmezeje, Péterváására és Bükkszenterzsébet háromszöge jelzi; e terület nagyobbik része Csehszlovákia Gemer (Gömör), kisebbik része Magyarország Borsod, illetve Heves megyéjéhez tartozik. A korszak, amellyel a szerző foglalkozik, a parasztné többé-kevésbé meghatározhatatlan kezdeteitől 1945-ig terjed.

Szemponjtjai és módszerei jelesen szociológiaiak. Már a népzenei kölcsönhatások ismertetésénél nyomatékosan hangsúlyozza az érintkezési alkalmak (hagyományos falusi szertartások, aratás, szüretelés, a szlovák parasztközvándorlásai stb.) jelentőségét és a falusi lakosság rétegződöttségét (agrárproletároktól nagygazdáig és a jeles napokon megmutatózó földbirtokosokig), ami természetesen e rétegek zenei életét is döntően jellemzi. Külön fejezetben tárgyalja a közös hadsereg magyar katonadal-készletében megnyilvánult szlovák hatásokat, illetve a katonáskodásnak a szlovák ze-

nei köztudatra való kihatását. Folklóron — természetesen! — nemcsak a parasztné érti, azt, amit Bartók óta *tiszta forrásnak* szoktak nevezni, hanem a hajdani vándoriparosok („drótosztótok“) és a vándorkereskedők („gyolcsostótok“) dalait, valamint a róluk szóló és szájról szájra terjedő — őket többnyire gúnyoló — népies dalokat is. Külön fejezetekben foglalkozik a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű R. T. (és más üzemek) munkásságának múlt századbeli zenei életével, az amerikás magyarok és szlovákok zenei kapcsolataival, a pánszláv mozgalom és a vele párhuzamos, erőszakos magyarosítási politika zenei vetületeivel, különös tekintettel a szlovák nemzeti dalok közösségi tudatot alakító szerepére, de például a kor szlovák-ellenessé manipulált magyar egyházzenei gyakorlatára is figyelmeztetve (korszakolása: 1861—1867, 1868—1879, 1879—1901, 1901—1918), továbbá a magyar nacionalizmus zenéjével s végül a nemzetiségi ellentéteket természetszerűleg elsímító munkásmozgalom zenei emlékeivel.

E kor s e vidék példája kiválóan alkalmas arra, hogy a szerző újabb, meggyőző, bőven adatolt és továbbgondolásra készítő történeti tanúságokat nyújtson egy sereg ismerős tételről. Mindenekelőtt arról, amire Bartók tanított, hogy ti. „a parasztközvető békesség uralkodik; — gyűlölködést másfajtajúak ellen csak felsőbb körök árusztanak“. Arról, hogy a nemzetiségcsúszoló nóták csakis a „fölsőbb osztályok“ félfolklorjából szivárognak át a parasztnébe. Arról, hogy a kiegyezés utáni Magyarországon a

⁴ Nemcsik Pál: Zenei köztudat és nemzetiségi politika. Zeneműkiadó, Budapest, 1979.

nemzet tömegeit milyen tragikus kettős harcba sodorták a sorsukat kezükben tartó politikai erők (a magyarság „harcolt a német befolyás ellen, illetve érvényesíteni akarta befolyását a nemzeti ségekkel szemben”), s hogy ez a kettős harc a zenei életre is óhatatlanul rányomta a maga bélyegét. Végül pedig arról a lenini tételről, amely szerint az önálló munkáspártok egyeteme „valamennyi nemzet proletárjai közötti legszorosabb, megbonthatatlan osztályharcos szövetség, az ország történelmének mindennemű fordulatától függetlenül, akárhányszor és akárhogyan változtatja is a burzsoázia az egyes államok határait”. Mindezeket a szerző nemcsak „alkalmazza” a kitűzött kor és vidék magyar—szlovák zenei kapcsolatainak történetére, hanem 85 maga gyűjtötte folklóradalékkal illusztrálja, igazolja is. Gyűjtőútjain nem szűken értelmezett tudományos ismeretszomj vezérelte, hanem pártos elvhűség is. Idézzük: „A dualizmus korában és a Trianon utáni évtizedekben a bel- és külpolitikai események alakulása, az uralkodó osztály elnyomó politikájának a konkrét megnyilvánulása olyan nem kívánt elemekkel is teletűzdelte a vidék zenei életét, amelyek máig is ott lappanganak a zenei kultúrát ösztönösen megőrző nemzedékekben. Meggyőződésem, hogy ezeknek a kiiktatása a zenei tudatból fontos számunkra, ha a szocialista zenei tudatot akarjuk formálni. Ebben a kérdésben sem lehet struccpolitikát folytatnunk.” Majd kevéssel alább: „Ha egy magyarokat csúfoló vagy szlovákokat sértő nacionalista emlékekkel kerültem szembe, némileg azonosultam a zenei emlékeknyag közlőjével, érzelmi beállítottságával. De ugyanakkor a »rendezni végre közös dolgainkat« vágya arra indított, hogy némi magyarzatot is nyújtsak adatközlőimnek a zenei élet ideológiai meghatározottságáról mind a magyarok, mind a szlovákok között.”

A szerző érdeme óriási, annál is inkább, amennyiben vizsgálódásaival „kényes” területre merészkedett. Vállalkozásáért már az is busás fizetség lehetett, hogy tapasztalta: „A magyar—szlovák nyelvhatár vidékén forgolóva zöld utat kaptam munkám végzéséhez. Szocialista országok területén dolgoztam, ahol a gyűjtőt egyik oldalról sem érthette már inzultus.”

Hányolnunk kell, hogy bár előjáróban gyakran hivatkozik Bartókra és Kodályra, az összehasonlító népzene-tudomány óriásaira és tudományosságuk haladó voltára, eszmeifuttatásának utolsó fejezetében, amelyek mottója az lehetne, hogy „a nemzetiségi kérdés megoldására kizárólag a munkásmozgalom nyújtott lehetőséget”, nem tér ki arra a történelmi súlyú tényre, hogy a nemzetiségi kérdést a maga életművében és a maga eszközeivel — világraszóló példát statuálva — Bartók is „megoldotta”: nemcsak 3223 szlovák népdal fölgyűjtésével, rendszerezésével és kiadásra való előkészítésével, hanem a kor nacionalista, majd irreddenta kurzusával szembeszegülő, szlovák vonatkozású alkotásainak sokaságával is. Amelyek — a szerző kimondhatta volna — a munkásmozgalom szövetségesévé avatták ebben a kérdésben. Annyira ne jutottak volna el ezek a művek 1945 előtt a zenei köztudatig, hogy indokolt volt őket ebben a könyvben elhallgatni?

Hívebben követte volna a szerző Bartók példamutatását, ha nemcsak a Cseh—szlovákiához tartozó vegyes lakosságú helységeknek közli a magyar nevét is, hanem a Magyarországhoz tartozóknak a szlovák nevét is.

Ha a szerző nem utalna itt-ott román analógiákra, akkor sem mulasztanók el, hogy ezzel zárjuk ismertetésünket: bár akadna valaki, aki legközelebb egy, a magyar—román határvidékből kiszakított parcellán kutatni föl zenei köztudat és nemzetiségpolitika történelmi összefüggéseit!

László Ferenc

Sorok Kárpátontúl magyar irodalmáról

Szatmár megye és a Kárpátontúli Terület (Ukrán SZSZK) sokrétű kapcsolatainak keretében nyílik alkalom arra, hogy újságírók is kölcsönlátogatásokat tehessenek a szomszédos területen. Az immár ötéves, rendszeres cserék keretében két ízben is ellátogattam Ungvárra, Munkácsra, Beregszászra, Husztra és több más helységbe.

Kollégám, Balla László, az éppen hatvanéves *Kárpáti Igaz Szó* című tartományi napilap főszerkesztője a Szovjet Írószövetség egyetlen magyar nemzetiségű tagja. Érthető tehát, ha a kolozsvári egyetem magyar szakos öregdiákja és az immár több mint húsz kötettel rendelkező író közt — a szerkesztés, az újságírás céhproblémáin túlmenően — a

hazai magyar irodalom a központi beszédtema. A hozzájuk csupán kerülőúton eljutó irodalmi hírek, alkotások visszhangja kiegészítésre szorul. Számomra azonban minden töle hallott adat, minden név, cím új, ismeretlen világot tárt fel, hozott közelebb. Hisz hiába a városok, a hegyek varázsa, az irodalom az, mely ehhez a világához közelebb visz, embereivel megismertet.

Mert mit is tudunk a szovjetunióbeli magyar nyelvű irodalom, kultúra jelenéről? Keveset. Néhány „beavatottban“ de-reng Balla László és a két éve elhunyt Kovács Vilmos neve. Egy-két cím, melynek a határokon túl is visszhangja kelt, töredékeként annak, amit gyűjtőnévvel a Kárpátontúl magyar irodalmának tekinthetünk, olyan irodalomnak, melynek múltja alig van, egy olyan terület nemzetisége szellemi termékének, melyet az utóbbi évtizedek történelme oly sokféle sodort.

Azon a területen, melynek mindig peremvidék-szerep jutott, ott egyáltalán nem volt könnyű az indulás. Kovács Vilmos 1970-ben írt szavai így jellemzik az első évek, a nemzetiségi irodalom megszervezésének körülményeit: „A negyedszázad előtti sorsforduló, az ezzel járó két előjelű megrázkódtatások, a társadalmi átalakulás túlfeszült légköre, a más népekkel való együttélés iratlan normáinak lassú alakulása éppenséggel nem kedvezett az ilyesfajta vállalkozásnak. S ha mindehhez hozzátesszük az akkori évek provincializmussal terhelt irodalompolitikai torzulásait (a vulgárisan vagy rosszul értelmezett pártosság, népiség, közérthetőség stb.), akkor még az avatatlannak is fogalmat alkothatnak maguknak az irodalmi élet szervezésének súlyos problémáiról.“ Ebben a közegben bontakozik ki Kovács Vilmos és Balla László irodalmi tevékenysége. Az első másfél évtized többnyire az ő nevüket őrzi, ők alkotnak maradandó írásokat, melyek egyidőben szolgálgják a korparancs előírásait, elégitik ki az olvasótábor „hazai“ igényeit, s igyekeznek maguk köré toborozni egy olyan tollforgató táborat, mely az „itt és most“ természetzerű követelményeinek felismerése jegyében válaszol az emberekben felvetődő kérdésekre.

Az útkeresés, a tehetségkutatás és -felmérés, a kezdeti megmértetés időszak a SZKP XX. kongresszusáig tart. Annak megújító szelleme az irodalomban is nagy változásokat eredményez. Miben nyilvánul ez meg a magyar nemzetiségi irodalomban? Elsősorban az egyre szélesedő közlési lehetőségekben: a tartományi magyar nyelvű napilap fokozódó önállóságában, a Kárpáti Könyvkiadó növekvő számú magyar nyelvű kiadvá-

nyaiban. És egy igen fontos esemény: 1963-ban az ungvári Állami Egyetemen önálló magyar nyelv- és irodalom tanszék létesül, mely a pedagógusképzés lehetőségeinek megerősítésén túlmenően az anyanyelvi irodalom és kultúraterjesztés jelentős bázisává válik. A későbbiekben pedig a területi rádió és televízió magyar nyelvű adásainak bővülése, a Kárpáti Kalendárium rendszeres megjelenítése hoz újabb és újabb lehetőségeket az izmosodó nemzetiségi irodalom megnyilatkozására, önmegmutatására, kulturált szerzőtáborra gyarapítására.

Az alig több mint harmincéves kárpátontúli magyar irodalom jelentős eseménye — úgy is mondhatnók, hogy újabb, harmadik szakaszát nyitja meg — a Területi József Attila Irodalmi Stúdió megalakulása 1971. május 22-én. A stúdió patronálója a Kárpáti Igaz Szó című napilap, mely azóta is teret ad alkotásainak, s a (XIII. évfolyamába lépett) Neon című vasárnapi irodalmi oldala — hosszú éveken át egyetlen állandó irodalmi fórum — mellett *Lendület* címmel havonta megjelenő oldalt biztosít a stúdióhoz tartozó alkotók írásainak közlésére. A bizonyítás nem késik sokáig: a Kárpáti Könyvkiadónál 1972-ben megjelenik öt stúdióhoz verseinek antológiája — *A várakozás leaszabb reggelén* címmel —, melyben (Gortvay Erzsébet, az ungvári Állami Egyetem magyar tanszékének tanára szavaival) „az ifjabb korosztály saját szárnyára eresztve egymagában jelentkeznek“, és az eddigi lehetőségek felmúlásával is kecsegtet. A stúdió termékenyítő műhelynek bizonyult. Az antológia öt szerzője — Füzesi Magda, Balogh Balázs, Ferenczi Tihamér, Balogh Miklós és Kecskés Béla — közül hárman önálló kötettel is jelentkeztek. Balogh Balásznak két verseskötete, Füzesi Magdának és Ferenczi Tihamérnak egy-egy kötete jelent meg azóta. Két riportkötetet publikált Márkus Csaba, verseskötettel jelentkezett Balla D. Károly és Horváth Gyula. A gazdagodás beszédes tanúbizonysága az 1977-ben megjelent második antológia, a *Szivárványszinben*, melynek célja, hogy „a József Attila Stúdióba tömörült fiatal írónemzedék újabb művei alapján elképzelést nyújtson területünk magyar nyelvű irodalma fejlődésének jelen szakaszáról“. E reprezentatív kötetben harminc költő és író közölte írásait. Föltétlenül említést érdemel a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőségének kezdeményezése: a rendszeres közlési lehetőségeken túlmenően 1979 februárjában három, egymást követő (vasárnapi) laptestbe tördelve kötetű füzethet versösszeállítását jelentetett meg, előbb Horváth Gyulától, júniusban pedig Ferenczi Tihamértól. A 24 oldalas füzetecs-

kék — A József Attila Irodalmi Stúdió Könyvtára gyűjtőcímmel — a lap példányszámának megfelelően, vagyis 37 000 példányban juthatnak az olvasó asztalára. A kezdeményezés osztatlan sikert aratott. A Kárpáti Kalendárium 1979-es kiadványában való csoportos jelentkezés (e kiadvány példányszáma 15 000 volt), az előzőekben tapasztalt népes szereplés ugyancsak lehetőséget teremtett az alkotások közlésére. Hasznos és tanulságos volna szólni a versek és prózai írások tartalmi-eszmei üzenetéről, mely a társadalmi hatósugarú témáktól a magukra maradó öregek belső nosztalgiajáig a „szivárványszín“ megannyi árnyalatát elénk tárja. Hisz a '77-ben megjelent antológia, az egyéni jelentkezések nem csupán a számbeli gyarapodást példazzák, hanem képesség- és tehetségbeli gyarapodást is. Ismét Gortvay Erzsébet szavait idézem: „Lehet, hogy akad még kinőni és korrigálni való, de az, ami már ma is van, társadalmilag és művészileg jelentős művek megszületését, érdekes és sajtós írói pályák kialakulását sejteti.“ És méltán szól nagykorúsodásról: valóban

elértek abba a szakaszba, amikor a válogatás, a művészi, minőségi szelekció kritériuma a döntő, amikor a Kárpátontúl magyar irodalma betölti azt a társadalmi és kulturális szerepet, melyet az ott lakó nemzetiség elvár tőle.

Másoktól tudom, hogy ebben a „fiatal“ irodalomban, a nemzetiségi kultúra szolgálatában mily szerepe volt és van ma is kollégámnak, Balla Lászlónak, az irodalmi alkotónak, a tanárnak, a tankönyvírónak, a lapszerkesztőnek, az irodalompolitikusként, aki minden energiáját és tehetségét a Kárpátontúl magyar irodalmának és művelődésének szolgálatába állította.

Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt... Kedves kollégák társaságában ismerhettem meg egy országrészt, annak dolgos hétköznapjait, embereit. S közben feltárult előttem egy nemzetiségi irodalom arca, a szovjet irodalom egy színtöltője. Eből kívántam vázlatos ismertetőt nyújtani az olvasónak; adósságtörlesztésként is mindezért az élményért, melyben a két látogatás alkalmával testvérilapunk szerkesztői részesítettek.

Máriás József

Hargita megye népviselete

A mai Hargita megye a Székelyföldnek több jellegzetes táját, néprajzi szempontból sajátos vidékét öleli magába, így a megye déli részén elterülő Székelyudvarhely és Székelykeresztúr környéki és Homoród menti falvakat, a Csíki- és Gyergyói-medence falvait és a megye peremén található kászoni, sóvidéki székely, a Maros felső folyásánál és a Kis-Beszterce völgyében meg a Tatros forrásvidéken fekvő román és a Gyimesi-szorosban meghúzódó csángó községeket.

E földrajzi és etnikai vonatkozásban tagolt megye lakossága népi életformájának tanulmányozása sok tanulsággal kecsegtethet azért is, mert az erdélyi néprajzi vidékek között peremfekvésénél fogva több olyan vonást őrzött meg, amely másutt, a fontosabb közlekedési vonalak mellett elterülő, központibb fekvésű vidékeken már eltűnt vagy eltűnőben van, másfelől viszont földrajzi fekvésénél fogva a Kárpátokon átvezető hágók, szorosok, a Békás, Tatros és Uz vize mentén közvetítő szerepe volt Erdély és Moldva népei között. Ennek következtében ezek a szomszédos területek egymással szoros gazdasági-társadalmi kapcsolatban állottak, és ez népi életformájukra is rányomta bélyegét.

Aki tehát e vidék néprajzi tanulmányozására vállalkozik, annak ezeket a tényezőket föltétlenül szem előtt kell tartania, mert csak ezekből magyarázható és érthető meg Hargita megye magyar (székely, valamint csángó) és román népének számos etnikai jellegzetessége. Ezek közül talán a népviselet a legszembetűnőbb. Ennek tanulmányozását választotta vizsgálódása tárgyául az a kutatócsoport, amely Hargita megye román (Elena Secoșan), székely és csángó (Kósa-Szánthó Vilma, Kardalus János) népviseletéről román és magyar nyelven írt monográfiát jelentetett meg.*

Mindegyik leírás élő adatközlőktől följegyzett, tehát a mostani, illetőleg az adatközlők emlékeztében élő — a századfordulótól adatolható — öltözetet mutatja be, felhasználva idézeteket az öltözet fejlődésében tapasztalt változás, át-

* *Portul popular din județul Harghita* — Hargita megyei népviselet. Szerkesztő: Kardalus János. A tanulmányokat írták: Elena Secoșan, Kósa-Szánthó Vilma, Kardalus János. Fordították: Stelian Busuioc, Kósa-Szánthó Vilma, Kardalus János. A kiadványt a II. Megéneklünk, Románia országos fesztivál keretében a Hargita megye Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottsága és a Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom Hargita megyei Irányító Központja adta ki. Csíkszereda, 1979.

alakulás szemléltetéséhez a rendelkezésre álló irodalmi forrásokból is. Tehát a „recens“-ként bemutatott anyaghoz több esetben diakronikus szemléletből eredő történeti anyag is kapcsolódik. Ez a kapcsolódás azonban nem öleli fel teljes egészében a hozzáférhető eddigi irodalmat, s így az összehasonlításban, az egyezésekben és különbségekben, az időbeli változások fokának, szakaszainak megállapításában bizonyos egyoldalúság állapítható meg.

Az anyag leírását a szerzők a viselet-monográfiákban általában szokásos tárgyalási mód szerint végezték: külön ábrázolják a női viselet egyes ruhadarabjait és külön a férfiakét, ahol pedig mindkét nem viseletében megegyező öltözködésfordulnak elő, ezeket összevontan írják le, kiemelve az egyik vagy másik nem ruhadarabjának jellemző vonásait. A több változatban előforduló ruhadarabok (pl. az ingfélék) esetében pedig anyagukat a főbb típusok megállapításával rendszerezik.

Ki kell emelnünk, hogy a leírás során mindvégig szerző szem előtt tartja a terület sajátos földrajzi helyzetéből adódó etnikai jelenségeket, rámutat az illető néprajzi táj vagy népcsoport viseletében kimutatható interetnikus vonásokra. Így a megye román viseletében föllelhető olyan jegyekre, amelyek a moldvai női ingekkel mutatnak szoros kapcsolatot, mint például a női ingek egyik típusa (a vállfolttal — altiță — varrt ing) egyfelől, vagy a lepeloszoknya (katrinca), amelynek helyi változatai közül a béli-boriaké a bukovinai, a tölgyesieké, valamint a gyergyóhollóiaké a Piatra Neamț-i, a lóvészkiek pedig a Bákó környéki katrincaakra emlékeztet. Másfelől viszont egyes ruhadarabok, mint például a férfiak aszallyal bővített „kerek inge“, az erdélyi, Szeben környéki románság ingviseletét juttatják eszünkbe, ahonnan valószínűleg a vándorpásztorokkal került a Hargita megyei románság öltözetébe. Az interetnikus kapcsolatok ötvöződéséből alakultak ki azután azok a jegyek, amelyek sajátos helyi vonásokat alakítottak ki, mint például a románság bundaviseletében jellegzetes mellesbundákon látható szabad rajzú magyaros virágornamentika a vaslábiak oldalt gombolódó melles bundáin.

Elena Secoșan tanulmányának fő erénye éppen abban van, hogy igyekszik azokra a jegyekre rámutatni, amelyek a megye területén található román népviseletet jellemzik, felderíteni e jegyek kapcsolatát más román viseletekkel, megállapítani ezeknek megjelenési formáit és arányait a Hargita megyei román népviseletben.

A székely népviselet Hargita megyei

változatait Kósa-Szánthó Vilma mutatja be. Tanulmánya a szaktudomány szemponyjából különösen azért jelentős, mert megkísérli e terület népviseletének átfogó képét nyújtani, s az egyes viseletdarabok főbb típusait megállapítani. Ebből a szempontból különösen a női ingről, rokolyáról, mellényről, a férfi posztóharisnya zsinórozásáról írt fejezetei mintaszerűek. Ezekben az olvasó nemcsak a ruhadarab előállítását, szerkezetét, díszítését, a viselésével kapcsolatos alkalmak, korok és nemek szerinti szokásokat ismeri meg és kap áttekinthető képet a fontosabb típusokról, hanem olyan részletjelenségek is felszínre kerülnek, amelyek a viseletföldrajz, vagyis az egyes ruhadarabok elterjedése szempontjából igen tanulságosak. Így szerzünk tudomást például arról, hogy a kalotaszegi, a torockói és Kis-Küküllő menti szoknyaviseletből ismert szegélybélés (muszulyposztó, abásfersing) *fattyúalj* néven a Hargita megye tájegységein viselt rokolyákon is megtalálható. „A fattyúalj — idézzük — 4-5 centiméter széles házi szőtt, apró fehércsikos vászonbélés. Nem annyira szegésnek tetszik, hiszen azt a rokolyaszöttesből is lehetne, mint inkább egyféle dísznek, arra az esetre, ha a rokolya visszáját, alját feltűrik, mint a lepeloszoknyának.“ (75.)

Egy másik ilyen kiegészítő ruhadarab, amelyről a gyimesi csángó népviseletről szóló fejezetben olvasunk, a *hámos ujjas*. Ezt a nők és férfiak egyaránt viselték oly módon, hogy a két, posztóból szabott karmantyúfelét hideg időben az ujjatlan fehér bőrű bundához húzták karjukra, és hátukon hámmal átfogva a hámszéleket elől összegombolták. Újabbban a szabad ujjakat a bunda karkivágásához varrták. Ugyanezt találjuk meg a kászoni férfiak öltözetében a lábhibundákon is, melyek eleinte ujj nélkül készültek, s a gyári posztó feltűnésével sötétkék, fekete, szedéres vagy kávészínű földözöld és kék kockás brassai posztó ujjat varrtak nekik. (L. Kós—Szentimrei—Nagy: *Kászoni székely népművészet*. Bukarest, 1972. 250.)

A gyimesi csángók viselete — amint ez Kósa-Szánthó Vilma szép tanulmányából kiderül — több közös vonást mutat a Bákó környéki csángóság öltözetével, így például a lepeloszoknya (katrinca), az inget leszorító öv, meg a katrinca felerősítésére használt bernyék esetében, melyeknek megszélesített technikája, csikozása a csángó szövésű női öltözetének hasonló ruhadarabjaira emlékeztet. Erre utalnak különben az egyes technikákat, mintaelemeket jelölő elnevezések is: *butuk, virágos szövés, rásírt* stb., másfelől viszont a női ingek egyes típusai az erdélyi román és magyar ingviselettel mutatnak

rokonságot. Ki kell emelnünk ebből a fejezetből a női ingalj, a női és férfi ing és inghimzés alapos leírását, melyet számos fényképpel, minta- és szerkezeti rajzzal szemléltet a szerző.

A kötet kiállítása nagyon igényes, szép. A tanulmányokat számos rajz, fekete-fehér és többnyire jól sikerült színes felvétel kíséri. Ezek között szép számmal vannak egészszoldalas fényképek is, amelyek a szemlélőnek még jobban megelevenítik az öltözetet és a rajta alkalmazott díszítéseket.

Sajnálatos viszont, hogy kisebb pontatlanságok zavarják az olvasót, így például az, hogy a negyedik ívet fordítva

fűzték be (a hozzájuk került példányban legalábbis így), s ez a szövegben és a mellékletekben való tájékozódást megnehezíti, ami viszont nem a szerzők hibája.

A szerzőket, a kötet létrejöttében részt vevő munkatársakat, a megjelenést szorgalmazó és biztosító intézményeket az elismerés szava illeti meg, hogy ezzel a becses kiadvánnyal hathatósan járultak hozzá egy táj- és közigazgatási egységünk néprajzi-népművészeti arculatának jobb, pontosabb megismeréséhez, jó példát nyújtva ezzel más tájegységek szakembereinek is hasonló értékes vállalkozáshoz országunk néprajzi arculatának minél alaposabb megrajzolására.

Nagy Jenő

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

TÖZSÉR ÁRPÁD: GENEZIS

Költői, esszéírói rangja jó ideje a csehszlovákiai magyar irodalmat fémjelzi. A legújabb gyűjteményes Tözsér-kötet azonban, amelyben a „versdiakroniát” a „versszillogizmus” helyettesíti, azaz a költői út időrendjét az alakulás, a továbbfejlődés magyarázata váltja fel, nem helyi esemény: líra és líraelmélet, történelem és irodalomtörténet találkozik e fontos és szigorú könyv lapjain. E fontos és szigorú könyvben. Talán e két jelzővel minősíthetjük pontosan Tözsér Árpád rendhagyó vállalkozását, a nyílt szembenézést saját költészetével, a költészet lehetőségeivel, a csehszlovákiai magyar irodalom eredményeivel és hiányosaival, szülőföldje hagyományosaival, nemzetisége jelenével. Versben és a verseket bevezető, összekötő, magyarózó tanulmányokban, vallomásokban egyaránt szigorúan fogalmaz. „Nyelvtáj” és irodalom című, dunaszerdahelyi fiatal íróbarátaihoz intézett levelében például, Forbáth Imre életútját, korai költői elhallgatását értelmezve, az irodalom természetének, funkciójának lényegéhez jut közel, okfejtése egyetemes távlatot kap — noha nem lépi túl a magyar irodalom kereteit:

„Köztudott, hogy Forbáth 1938-tól nem írt verset. Pontosabban nem írt jó verset. Ezt a tényt azóta már sokan és sokféleképpen magyarázták, legtöbbször azzal a »sokkal«, amely 38-ban a fasizmus hazai uralomra jutásával s Csehszlovákia szét hullásával érte a költőt. Szerintem a magyarázat sokágú, összetett, s az említett csak egy ág a sok közül. Legalább olyan, ha nem nagyobb súllyal esik itt latba az is, hogy a költőnek először a londoni emigrációban, később az ostravai, majd a teplicei idegennyelvűségben egyszerűen megszakadt a kapcsolata a beszélt magyar nyelvvel, a költészetnek azzal a mindenkori »kristályos matériájával« (Forbáth kifejezése), amit a nyelvészek Saussure óta *parole*-nak hívnak, de amit én inkább a nép élő, eleven, naponta alakuló költészetének neveznék. A nyelv szerkezete (a *langue*) hozzávetőlegesen állandó, s állandóságában költészetellenes, de a beszélt nyelv naponta változik, új fordulatokkal, szókapcsolatokkal, szóképekkel gazdagodik, s magában hordja a költészetnek azon lírai elemeit, amelyek — hogy úgy mondjam — a kész népdalban (de akár a műköltészetben is) demonstrálódnak. Ezért mondhatta és mondja annyi költő, hogy nem a költő írja a verset, hanem a vers a költőt. Persze csak a nyelvet a »népköltészet« (a *parole*) szintjén beszélő költőt »írhatja« a vers!

S íme, ezzel a gondolattal ki is egészítem a szerdahelyi hozzászólásomat. Mert ott akkor valaki joggal kérdezhetne volna, hogy na és Déry Tibor, Ottlik Géza vagy Vas István milyen új tájjal, nyelvvel, tájhóssal gazdagították a magyar irodalmat?

A föl nem tett kérdésre itt adom meg a választ:

A magyar irodalom (költészet) már rég nem tájirodalom (-költészet). S éppen Mikszáthéknak, Móriczéknak, Tamási Áronéknak köszönhetően nem az. A mai magyar irodalom (költészet) tája (hőse, nyelve) már nem a Palócföld s nem Erdély, s nem is az Alföld tája, hőse, nyelve, hanem a különböző tájak költészetét (helyi színeit, hőseit, nyelvét) magába építő *egyetemes magyar nyelv*. Irodalmunk ezt a változó nyelv-lét-lélek tájat próbálja az egyetemes létezéssel összerímeltetni s a világirodalom számára újra meg újra fölfedezni. S ez a felfedezés feladat mindannyiunk számára, barátaim."

Természetesen kiválaszthatnánk Tözsér könyvéből kevésbé elméleti és kevésbé irodalomtörténeti fejtegetéseket, akár legközvetlenebb szülőföldjéről, Gömörőről, akár személyes élményeiről, történelmi érvényű tapasztalatairól. Kiválaszthatnánk különböző időszakokból származó, különböző hangulatokat őrző költői szövegeket (e kötetben mondhatni valamennyi fegyelmezett tárgyyszerűségével, határozott közönségi kötődésével tűnik ki); idézzünk egyet az újabbak közül: „Írjak, de mit? Tán verset? Barátom, / mi most a vers? A trópusok / kirágott narancshéjában / befelé nővő nád susog. // Kék a költészet madara megint, / csak most Wittgenstein ágán billeg. / A sórvég — csörként — kényeskedve / csipegeti a tiszta rimet. // S így lesz ez a madár, barátom, / gágogó buta liba, / mert míg gágogás a vers, röhög / a diszjunkciók valódija.“ (Levél G. A. úrnak Debrecenbe)

Tözsér Árpádot „a diszjunkciók valódija“ érdeklí persze. Erről a valódiságról többet tudunk meg a *Genesis* verseiből, esszéiből, interjújából, mint évek során olvasott publicisztika- és kritikagyűjtemények, verses és prózai Tatra-kiadványok tucatjaiból. S az esztétikai igény látványos növekedéséről tanúskodik a Tözsér-kötet grafikai kivitelezése is. Mintha Forum-könyvet tartanánk kezünkben. (*Madách Könyvkiadó. Pozsony, 1979.*)

K. L.

Aranyosi György: Emlékek és vágyak